

Павлушенко Ольга Андріївна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Pavlushenko Olha, Associate Professor, PhD in Philological Sciences, head at the Department of the Ukrainian Language, Vinnitsa Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 08.11.2023

Статтю прийнято до друку: 15.11.2023

УДК 81'373.2(477)

DOI 10.31652/2521-1307-2023-37-36-45

**СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ¹
БИК (ВІЛ, БУГАЙ), КОРОВА, ТЕЛЯ**

Юрій Прадід

Україна, Львів

e-mail: ypradid1@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5842-9227

*Статтю присвячено дослідженню особливостей семантики та граматичної організації фразеологічних одиниць із компонентами **бик (віл, бугай), корова, теля** в українській мові. Зосереджено увагу на тому, що фразеологічні макро- і мікросистеми в українському мовознавстві почали інтенсивно вивчатися лише в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. На підставі багатой джерельної бази фактичного матеріалу – тлумачних та фразеологічних словників української мови, інтернетсайтів, а також власної фразеологічної картотеки автора статті – установлено, що мікросистема ФО із компонентами **бик (віл, бугай), корова, теля** є порівняно малочисельною, але досить розмаїтою за своїми семантичними особливостями і граматичною організацією; їй властиві явища полісемії, синонімії та варіантності. З'ясовано, що найбільше ФО цієї мікросистеми утворено з компонентами **віл** (4 форми компонента, 12 ФО), **теля** (3 форми компонента, 7 ФО), найменше – з компонентами **бугай** (1 форма компонента, 1 ФО). Окреслено синтаксичну роль ФО із компонентами **бик (віл, бугай), корова, теля**, зокрема їхню здатність виступати в реченні присудком (простим, складеним іменним, складеним дієслівним) та обставиною.*

---

¹ Слова у складі ФО втрачають повністю або частково своє лексичне значення, а отже, складові частини ФО доцільніше іменувати компонентами.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, компоненти бик (віл, бугай), корова, теля, семантика фразеологізму, компонентний склад, структурно-граматичні типи, синтаксичні функції.*

**SEMANTIC FEATURES
AND THE GRAMMATICAL STRUCTURE
OF PHRASEOLOGICAL UNITS
WITH COMPONENTS BYK (BULL) (VIL (OX), BUHAI (BULL)),
COW (KOROVA), TELYA (CALF)**

Yuri Pradid

Lviv, Ukraine

e-mail: ypradid1@gmail.com

ORCID:0000-0002-5842-9227

Introduction. *The article examines the peculiarities of semantics and grammatical organization of phraseological units (further – PUs) with the components of **byk (bull) (vil (ox), buhai (bull)), cow (korova), telya (calf)**. It is noted that both phraseological macro- and microsystems in Ukrainian linguistics began to be intensively studied only in the late XX-early XXI centuries (see, for example, works by N. F. Grozyan, O. O. Kartamyshev, O. A. Moroz, M. I. Pelypasya, Y. F. Pradid, P. O. Redin, etc.).*

The source base of actual material for the analysis was interpreted and phraseological dictionaries of the Ukrainian language, Internet sites, as well as the author's own phraseological card file (26 PUs are subject to analysis), the theoretical and methodological basis of the investigation – the works of Ukrainian linguists, in which individual phraseological micro- and macro-systems were studied.

Purpose. *The purpose of the proposed article is to investigate the place of the PUs microsystem with the components of **byk byk (bull) (vil (ox), buhai (bull)), cow (korova), telya (calf)** in the Ukrainian phraseology, to describe the semantics features, grammatical organization representing this microsystem.*

*Achieving this goal involves solving the following tasks: 1) to isolate the microsystem of PUs with the components of **byk (bull) (vil (ox), buhai (bull)), korova (cow), telya (calf)** from the phraseological composition of the Ukrainian language; 2) describe the peculiarities of the semantics of such PUs; 3) investigate the grammatical structure of the PUs of this microsystem.*

Methods. *The descriptive method and its main methods are used as the main ones in the article: inventory and systematization of language material in synchrony. The work of Ukrainian linguists, who researched the surnames of the residents of Ukraine is the theoretical and methodological basis of the investigation.*

Result. *The analysis of the PUs with the components of **byk (bull) (vil (ox), buhai (bull)), cow (korova), telya (calf)** gave grounds to summarize: 1. The microsystem of the PUs with the components of **byk (bull) (vil (ox), buhai (bull)), cow (korova), telya (calf)** is relatively small, but rather diverse in its semantic features and grammatical organization; 2. Such PUs, as well as the phraseological system of the Ukrainian language in general, are characterized by the phenomena of polysemy, synonymy, and variation; 3. The largest PUs of this microsystem was formed with the components **vil** (4 forms of the component, 12 PUs), **telya** (3 forms of the component, 7 PUs), the smallest – with the components of the **buhai** (1 form of the component, 1 PUs); 4. Almost all*

*syntactic structures characteristic of the phraseological composition of the Ukrainian language in general are represented in the microsystem of the with the components of **byk (vil, buhai), korova, telya**: a) PUs, correlative with a subordinating phrase: **bykam khvosty krutyty (it was either that or tipping cows), robyty z mukhy vola (buhai) (don't make a mountain out of a molehill), diina korova (cash cow), etc.**; b) PUs related to the comparative inflection: **buhai u boloti (loud), yak vil pid obukhom (be indifferent), yak telia v narytnyku (be proud), etc.**; c) PUs, correlative to a simple sentence, both monosyllabic: **vola b ziv (hungry)**, and two-syllable: **byk na vukho ratytseiu nastupyv (have a tin ear), u Boha telia ziv (be the worst), etc.**, as well as the subjunctive part of a compound sentence: **de Makar teliat ne pas (ot far as the crow flies), yak korova yazykom zlyzala (to disappear), nache chornyi vil na nohu nastupyv (sad), etc.**; 5. PUs with the component sky can appear in a sentence as a predicate (simple verb, compound noun, compound verb), circumstance; 6. Semantic features and grammatical peculiarities of such PUs should be a subject to run a separate investigation in comparative aspect.*

Originality. A cursory review of the scientific works of Ukrainian scientists gave reason to conclude that from PU with the components of **byk (vil, buhai), korova, telya** were not studied in the Ukrainian linguistic science, even in connection with the study of other problems. 3202

Keywords: *phraseological unit, components of **byk (bull) (vil (ox), buhai (bull)), cow (korova), telya (calf)** semantics of phraseology, component composition, structural-grammatical types, syntactic functions.*

Постановка проблеми. Фразеологічні макро- і мікросистеми почали інтенсивно досліджуватися в українському мовознавстві лише в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. На особливу увагу заслуговують монографія Ю. Ф. Прадіда «Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)», у якій досліджено фразеологічну макросистему «Психічні процеси людини» на матеріалі української та російської мов [8], низка кандидатських дисертацій із цієї ж проблематики (див., наприклад, дисертації Н. Ф. Грозьян, І. М. Запужляк, О. О. Картамишева, А. О. Огар, П. О. Редіна та ін.). Вивченню семантичної й граматичної структури ФО із компонентами *зірка, зоря, земля, небо* присвячено ґрунтовні статті Ю. Ф. Прадіда [7; 5; 6], з ономастичними компонентами – В. А. Гаманюк і Т. М. Мішеніної [2], О. А. Мороз [3], М. І. Пелипася [4] та ін.

Варто зауважити, що в пропонованій розвідці проаналізовані не всі стійкі вирази, а лише фразеологічні одиниці (далі – ФО), тобто такі стійкі звороти мови, які «наділені цілісним, іноді частково цілісним значенням, вступають у смислові та граматичні зв'язки з іншими мовними одиницями, мають постійний, за традицією відтворюваний у мовленні компонентний склад» [8, с. 105].

Мета пропонованої статті – дослідити місце мікросистеми ФО із компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля* у фразеологічному складі української мови, описати семантичні особливості та граматичну організацію компонентного складу ФО, що репрезентують цю мікросистему.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) виокремити мікросистему ФО з компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля* з фразеологічного складу української мови; 2) описати особливості семантики таких ФО; 3) дослідити граматичну структуру ФО цієї мікросистеми.

Методи та прийоми дослідження. Як основний у статті використано описовий метод і його основні прийоми: інвентаризація та систематизація мовного матеріалу в синхронії. Теоретико-методологічним підґрунтям розвідки слугували праці українських мовознавців, у

яких досліджено окремі фразеологічні мікро- і макросистеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження окремих мікросистем ФО, на нашу думку, є однією з актуальних проблем фразеології, що потребує пильної уваги українських учених на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки. Побіжний огляд наукових праць дає підстави стверджувати, що мікросистема ФО із компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля* навіть принагідно не досліджувалася в українському мовознавстві.

Незважаючи на те, що ця мікросистема прізвищ нечисельна, бо налічує усього 26 ФО, але різноманітна за семантикою та граматичною організацією компонентного складу (слова у складі ФО втрачають повністю або частково своє лексичне значення, а, отже, складові частини ФО доцільніше іменувати компонентами – Ю. П.).

Аналізуючи ФО із компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля*, варто з'ясувати, у яких відношеннях між собою перебувають слова *бик, віл, бугай*.

«Словник української мови» подає таке тлумачення цих слів:

бик – самець корови²;

віл – кастрований бик, якого використовують як тяглову силу³;

бугай – некастрований племінний бик⁴.

Отже, ці слова є близькими за значеннями, тобто лексичними синонімами⁵.

ФО з компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля* здебільшого є моносемічними, і лише окремим із них властива полісемія: *як (мов, ніби, наче і т. ін.) корові сідло* зі словами *личить, пристало* і т. ін. 1. 'зовсім не' (повне заперечення змісту слів *личить, пристало*) [Гервасій:] *Я переконався, що нам дворянство <...> личить як корові сідло* (І. Карпенко-Карий); 2. 'зовсім не підходить'. – *Для літньої жінки ці маки, пробачте, як корові сідло* (І. Муратов).

ФО із компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля*, окрім полісемії, характерні явища синонімії та варіантності. Коротко про диференціацію понять таких явищ та значень термінів, що їх позначають.

Фразеологічні синоніми репрезентують назву того самого поняття, спільні за своїм основним значенням, але різняться між собою значенневими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням: *кулаком вола вб'є* 'дуже сильний'. *Зовнішність у нього [Діденка] імпазантна, людина середнього віку, міцного складу, кулаком вола вб'є* (Ю. Яновський) та *волові шию скрутити* 'дуже сильний'. *Цей хлопчина фізично підготовлений, волів шию скрутить* (З газети).

Фразеологічні варіанти позначають назву того самого поняття, спільні за своїм основним значенням, але різняться між собою одним або кількома (іноді усіма) компонентами: *як (мов, ніби, наче і т. ін.) [сірий (чорний)] віл [у ярмі]*, зі словами *працювати, робити* і т. ін. 'дуже важко'. – *Робив як віл, Трудився без спрочинку, Все занепало, не моя вина* (Л. Костенко); – *Сливе дві неділі робила Олександра як віл у ярмі* (М. Коцюбинський); [Маруся:] *А чим же тобі не добра Марта? Що всім годить та робить як сірий віл?* (С. Васильченко) або ж певними елементами граматичної структури: *волові шию скрутити* 'дуже сильний'. *Рахнівський сотник Діденко – козарлюга, волів шию скрутить, нежонатий* (Я. Качура) та *може волів роги скрутити*. *Наталка глянула на свої*

² <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%B1%D0%B8%D0%BAhttps://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%B1%D0%B8%D0%BA>.

³ <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%B2%D1%96%D0%BB>.

⁴ <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%B1%D1%83%D0%B3%D0%B0%D0%B9>.

⁵ <https://1675.slovaronline.com/search?s=%D0%B1%D0%B8%D0%BA>.

худі, тоненькі руки і зітхнула. Справді, їй не рівнятися з дужою і відчайдушною Параскою, що **може волові роги скрутити** (С. Добровольський).

Серед ФО з компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля* в множині вживаються тільки компоненти *бик, віл, теля*: **бикам хвосту крутити** 'виконувати примітивну, непрестижну роботу'. *Не розуміючи того, що це втома і що ця втома ослабила пам'ять, він... закидав книжки, брав у руки вила і обіцяв сам собі, що краще буде крутити бикам хвосту, чим поїде... поступати [вчитися]* (Григорій Тютюнник); **як (мов, ніби, наче і т. ін.) волами**, зі словами *їхати і т. ін.* 'дуже повільно'. *Їхав батько дал як волами, та все оглядався на село, щоб закарбувалось воно надовго в його старечій пам'ят* (З журналу); **де Макар телят не пас** 'дуже далеко'. *Опинились в грізний час, Де Макар телят не пас* (В. Іванович).

У мікросистемі ФО із компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля* за синтаксичними ознаками можна вирізнити три групи:

1) ФО, що мають структуру, аналогічну підрядному словосполученню: **покірненьке телятко** 'слухняна людина'. *Краще, мабуть, буде поведеться перед комісією на вже випробуваний манір – покірненьким телятком, ангелочком: комісії люблять, щоб перед ними стелився, щоб аж погладити себе дав* (О. Гончар); – *Думав хоч тебе вивести в люди. Ну, раз не хочеш [вчитися] – іди волам хвосту крутити* (П. Панч) та ін.;

2) ФО, що структуровані як порівняльний зворот: **як (мов, ніби, наче і т. ін.) бугай у болоті**, зі словами *гудіти* 'дуже голосно'. *Гуде як бугай у болоті* (Укр. присл.); **як (мов, ніби, наче і т. ін.) теля в наритнику**, зі словами *пишатися і т. ін.* 'особливо': *Сиджу я під образами, пишаюсь мов теля в наритнику, та очима на Тетяну спідлоба гедзики пускаю* (М. Стельмах) та ін.

Такі ФО вживаються здебільшого із супровідними словами, які не є компонентом ФО, але без яких ФО не використовуються;

3) ФО, що за структурою відповідають:

а) простому реченню як односкладному: **вола б з'їв** 'дуже голодний'. *Здається, вола б з'їв... черствий хліб здавався смачним!* (Панас Мирний), так і двоскладному: **бик на вухо ратицею наступив** 'хтось зовсім не має музичного слуху'. – *Хіба з ним можна співати, коли він тягне, як цапа за хвіст... – Та хіба в звукові діло? Бик тобі на вухо ратицею наступив. От що* (Григорій Тютюнник) та ін.;

б) підрядній частині складнопідрядного речення: **як (мов, ніби, наче і т. ін.) корова язиком злизала** 'безслідно зникнути'. *Покарали в тресті Сагуру карбованцем. Місячну зарплату як корова язиком злизала* (І. Цюпа); [Синявін:] **куди Макар телят не ганяв** 'дуже далеко'. *Зрадить він вас, зажене туди куди Макар телят не ганяв, клянусь, зажене* (І. Ле) та ін.

ФО з компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля* можуть виступати в реченні:

1) присудком:

а) простим: **робити з мухи бугая** 'дуже перебільшувати щось'. *Вони б усюди брехні рознесли, Зробили б бугая із мухи...* (Л. Глібов); **у Бога теля з'їсти** 'провинитися'. [Абакайт:] *Що ж то я у Бога теля з'їв, чи як, що мені гріх за труди взять?* (І. Карпенко-Карий) та ін.;

б) складеним іменним: **як (мов, ніби, наче і т. ін.) чорний віл на ногу наступив** 'дуже засмучений'. – *Чого ти, Дмитре, такий наче тобі чорний віл на ногу наступив?* (Є. Гуцало) та ін.;

в) складеним дієслівним: **волам хвосту крутити** 'виконувати примітивну, непрестижну роботу'. *Оце до весни повчиться [Гришко] та й все. Та й буде тоді волам хвосту крутити* (А. Головка);

2) обставиною: **як** (мов, ніби, наче і т. ін.) **віл перед обухом** 'покірно'. [Леон:] *Та чого це ти насупився як віл перед обухом?* [Марк:] *І то правда? Не варт!* (Я. Мамонтов); **як** (мов, ніби, наче і т. ін.) **корова на нові ворота** 'здивовано, спантеличено'. *Бичковський витріщив на неї очі як корова на нові ворота і, очевидячки, вагався: чи знайома, чи не знайома?* (І. Нечуй-Левицький) та ін.

І наостанок варто сказати, що чи то автори, чи то видавці припустилися пунктуаційних помилок, виділяючи нерідко комами ФО, що за структурою відповідають порівняльному звороту: **як** (мов, ніби, наче і т. ін.) **віл обуха** 'покірно'. – *Що робити? Тікати? Не втечеш. Проситися? Упасти на коліна? Хто на це зважить? Ждати неминучого, як віл обуха? Але ж це каторга або й смерть?* (В. Малик) та ін.

Слово **сміливіше** та ФО **брати бика за роги** 'діяти рішуче' в такому контексті виступають як однорідні члени речення, а отже їх варто розділити комою: *Мало, Микито, зробив, можна було більше і краще, треба було тільки сміливіше, брати бика за роги* (О. Гончар).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Проведений аналіз ФО із компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля* дав підстави резюмувати:

1. Мікросистема ФО із компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля* є нечисленною (налічує всього 26 ФО), але натомість досить розмаїтою за своїми семантичними особливостями й граматичною організацією (див. «Словничок фразеологічних одиниць із компонентами *бик (віл), корова, теля* наприкінці статті).

2. Для таких ФО, як і фразеологічної системи загалом, характерні явища полісемії, синонімії та варіантності.

3. Найбільше ФО цієї мікросистеми утворено з компонентами *віл* (4 форми компонента, 12 ФО), *теля* (3 форми компонента, 7 ФО), найменше – з компонентами *бугай* (1 форма компонента, 1 ФО).

4. У мікросистемі ФО із компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля* представлені майже всі синтаксичні структури, характерні для фразеологічного складу української мови загалом: а) ФО, співвідносні з підрядним словосполученням: *бикам хвосту крутити, робити з мухи вола (бугая), дійна корова* та ін.; б) ФО, співвідносні з порівняльним зворотом: *бугай у болоті, як віл під обухом, як теля в наритнику* та ін.; в) ФО, співвідносні з простим односкладним (*вола б з'їв* та ін.) і двоскладним (*бик на вухо ратицею наступив* та ін.) реченнями, а також підрядною частиною складнопідрядного речення: *де Макар телят не пас, як корова язиком злизала*.

5. ФО з компонентами *бик (віл, бугай), корова, теля* можуть виступати в реченні присудком (простим, складеним іменним, складеним дієслівним) та обставиною.

Перспективу подальших наукових студій убачаємо в дослідженні семантичних особливостей та граматичної організації інших фразеологічних мікросистем, зокрема в порівняльному та зіставному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Мовні стереотипи з компонентами *небо/земля* в ментальному світосприйнятті українців. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7389/1/6.pdf> (дата звернення : 19.07.2023).

2. Гаманюк В., Мішеніна Т. Фразеологізми з ономастичним компонентом як репрезентанти національної культури (німецько-українські паралелі). *Філологічні студії: Науковий вісник*

Криворізького державного педагогічного університету. 2019. Т. 20. С. 29–54.

3. Мороз О. А. Ономастична фразеологія в українській та польській мовах в національно-культурному слов'янському просторі. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2016. Вип. 66, т. 278. С. 77–81.

4. Пелипась М. І. Типологія фразеологічних одиниць з компонентом-антропонімом. UPL : <https://ks.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2021-2/zbirnyk-kultura-slova-94-2021/english-typology-of-phraseological-units-with-anthroponym-component.html> (дата звернення : 19.07.2023).

5. Прадід Ю. Ф. Особливості семантики та граматичної організації фразеологічних одиниць із компонентом *земля*. *Філологічний часопис* : науковий журнал. Умань: ВПЦ ВПЦ «Візаві», 2023. Вип. 1. С. 95–105.

6. Прадід Ю. Ф. Особливості семантики та граматичної організації фразеологічних одиниць із компонентом *небо*. *Записки з українського мовознавства*: зб. наук. праць. Одеса, 2023. Вип. 30. С. 23–34.

7. Прадід Ю. Ф. Семантична й граматична структура фразеологічних одиниць із компонентами *зірка* та *зоря* в українській мові. *Мовознавство*. 2022. № 5. С. 57–64.

8. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). Київ; Сімферополь, 1997. 252 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів / За ред. В. А. Винника. Київ: Радянська школа, 1988. 200 с.

2. Словник синонімів української мови UPL : <https://1675.slovaronline.com/search?s=%D0%B1%D0%B8%D0%BA> (дата звернення : 19.07.2023).

3. Словник української мови : В 11 т. UPL : <http://sum.in.ua/s/zemlja> (дата звернення: 19.02.2023).

4. Словник української мови : У 20 т. UPL : <https://1677.slovaronline.com/> (дата звернення: 21.07.2023).

5. Словник фразеологізмів української мови. UPL : <http://kropivnitsky.maup.com.ua/assets/files/slov557.pdf> (дата звернення : 22.07.2023).

6. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. UPL : https://schoolplusnet.com/up_portfolio/2016-3-2-21-42-22_file_20.pdf (дата звернення : 25.07. 023).

7. Фразеологічний словник української мови. UPL : https://books.google.com/books/about/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD.html?id=LMnqAAAAMAAJ (дата звернення : 21.07. 023).

REFERENCES

1. Babych N. Movni stereotypy z komponentamy nebo/zemlia v mentalnom svitospryiniatti ukrainsiv. UPL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7389/1/6.pdf> (data zvernennia: 19.01.2023).

2. Hamaniuk V., Mishenina T. (2019). Frazeolohizmy z onomastychnym komponentom yak reprezentanty natsionalnoi kultury (nimetsko-ukrainski paraleli). *Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Т. 20. S. 29–54.

3. Moroz O. A. Onomastychna frazeolohiia v ukrainskii ta polskii movakh v natsionalno-kulturnomu slovianskomu prostori. *Naukovi pratsi. Filolohiia. Movoznavstvo*. Vyp. 66, t. 278. 2016. S. 77–81.

4. Pelypas M. I. Typolohiia frazeolohichnykh odynyts z komponentom-antroponimom. UPL : <https://ks.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2021-2/zbirnyk-kultura-slova-94-2021/english-typology-of-phraseological-units-with-anthroponym-component.html> (data zvernenni : 19.01. 2023).

5. Pradid Yu. F. Osoblyvosti semantyky ta hramatychnoi orhanizatsii frazeolohichnykh odynyts iz komponentom zemlia. *Filolohichni chasopys* : naukovyi zhurnal. Uman : VPTs «Vizavi», 2023. Vyp. 1.

S. 95–105.

6. Pradid Yu. F. Osoblyvosti semantyky ta hramatychnoi orhanizatsii frazeolohichnykh odynts iz komponentom nebo. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*: zb. nauk. prats. Odesa, 2023. Vyp. 30. S. 23–34.

7. Pradid Yu. F. Semantychna y hramatychna struktura frazeolohichnykh odynts iz komponentamy zirka ta zoria v ukrainskii movi. *Movoznavstvo*. 2022. № 5. S. 57–64.

8. Pradid Yu. F. *Frazeolohichna ideohrafiia (problematyka doslidzhen)*. Kyiv; Simferopol, 1997. 252 s.

DZERELA ILUSTRATYVNOHO MATERIALU

1. Kolomiiets M. P., Rehushevskiy Ye. S. *Slovnyk frazeolohichnykh synonymov / Za red. V. A. Vynnyka*. Kyiv: Radianska shkola, 1988. 200 s.

2. *Slovnyk ukrainskoi movy* : V 11 t. UPL : <http://sum.in.ua/s/zemlja> (data zvernennia: 19.02.2023).

3. *Slovnyk ukrainskoi movy* : U 20 t. UPL : <https://1677.slovaronline.com/> (data zvernennia: 21.02.2023).

4. *Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy*. UPL : <http://kropivnitsky.maup.com.ua/assets/files/slov557.pdf> (data zvernennia: 22.02. 2023).

5. Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. *Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy*. UPL : https://schoolplusnet.com/up_portfolio/2016-3-2-21-42-22_file_20.pdf (data zvernennia: 25.02. 2023).

6. *Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy*. UPL : https://books.google.com/books/about/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD.html?id=LMnqAAAAMAAJ (data zvernennia: 21.02. 2023).

7. *Slovnyk synonymiv ukrainskoi movy*. UPL : <https://1675.slovaronline.com/search?s=%D0%BD%D0%B5%D0%B1%D0%BE> (data zvernennia: 20.02.2023).

Словничок фразеологічних одиниць із компонентами *бик* (*віл, бугай*), *корова, теля*

БИК:

бик на вухо ратицею наступив 'хтось зовсім не має музичного слуху'. – *Хіба з ним можна співати, коли він тягне, як цапа за хвіст... – Та хіба в звукові діло? Бик тобі на вухо ратицею наступив. От що* (Григорій Тютюнник).

БИКА:

брати (хапати) бика за роги 'діяти рішуче'. *Мало, Микито, зробив, можна було більше і краще, треба було тільки сміливіше, брати бика за роги* (О. Гончар); *Він думав про те, що дальші успіхи залежать від його уміння орієнтуватися. Якщо він зразу ж не візьме бика за роги – не бачити йому ніякого підвищення як власного вуха* (М. Тарновський); – *Дивно, – подумав [Форст] про себе, – я ніби чогось нервую. І вирішив діяти навально, одразу ж хапаючи бика за роги* (В. Козаченко).

БИКАМ:

бикам (волам) хвосту крутити 'виконувати примітивну, непрестижну роботу'. *Не розуміючи того, що це втома і що ця втома ослабила пам'ять, він закидав книжки, брав у руки вила і обіцяв сам собі, що краще буде крутити бикам хвосту, чим поїде <...> поступати [вчитися]* (Григорій Тютюнник); *Оце до весни повчиться [Гришко] та й все. Та й буде тоді волам хвосту крутити* (А. Головка).

БУГАЙ:

як (мов, ніби, наче і т. ін.) *бугай у болоті*, зі сл. *гудіти* 'дуже голосно'. *Гуде як бугай у болоті* (Укр. присл.).

ВІЛ:

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **віл**, зі сл. *здоровий* 'дуже'. – *А коли ж то його [пана] вхопить, коли ві здоровий як віл*, – знов обізвався Кавун і похилив на стіл свою русяву голову (І. Нечуй-Левицький);

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **віл до браги**, зі сл. *допастися* і т. ін. 'жадібно'. *Гребу горіхи, <...> допався до добра як віл до браги* (Є. Гуцало);

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **віл на рогатину**, зі сл. *йти*, *лізти* і т. ін. 'настирливо, вперто'. *Преться як віл на рогатину* (Укр. присл.);

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **віл обуха** 'покірно'. – *Що робити? Тікати? Не втечеш. Проситися? Упасти на коліна? Хто на це зважить? Ждати неминучого як віл обуха? Але ж це каторга або й смерть?* (В. Малик); **як** (мов, ніби, наче і т. ін.) **віл перед обухом**. [Леон:] *Та чого це ти насупився як віл перед обухом?* [Марк:] *І то правда? Не варт!* (Я. Мамонтов);

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **віл під обухом**, зі сл. *щасливий*, 'не (повне заперечення змісту слова *щасливий*)'. *Щасливі ви! – Такий я щасливий як віл під обухом, шановна Любова Федорівна. – Чому ж би то? – А тому, бо не хочуть мене розуміти* (Б. Лепкий);

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **[сірий (чорний)] віл [у ярмі]**, зі сл. *працювати*, *робити* і т. ін. 'дуже важко'. – *Робив як віл, Трудився без спрочинку, Все занепало, не моя вина* (Л. Костенко); – *Сливе дві неділі робила Олександра як віл у ярмі* (М. Коцюбинський); [Маруся:] *А чим же тобі не добра Марта? Що всім годить та робить як сірий віл?* (С. Васильченко);

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **чорний віл на ногу наступив** 'дуже засмучений'. – *Чого ти, Дмитре, такий наче тобі чорний віл на ногу наступив?* (Є. Гуцало).

ВОЛА:

вола б з'їв 'дуже голодний'. *Здається, вола б з'їв... черствий хліб здавався смачним!* (Панас Мирний);

кулаком вола вб'є 'дуже сильний'. *Зовнішність у нього [Діденка] імпазантна, людина середнього віку, міцного складу, кулаком вола вб'є* (Ю. Яновський);

робити з мухи вола (бугая) 'дуже перебільшувати щось'. – *Навіщо ці збори, Борисе? – тихо спитав Данилюк. – Я не бачу потреби робити з мухи вола* (Р. Іванчук); *Вони б усюди брехні рознесли, Зробили б бугая із мухи...* (Л. Глібов).

ВОЛОВІ:

волові шию (роги) скрутити 'дуже сильний'. *Рахнівський сотник Діденко – козарлюга, волові шию скрутить, нежонатий* (Я. Качура); *може волові (волу) роги скрутити. Наталка глянула на свої худі, тоненькі руки і зітхнула. Справді, їй не рівнятися з дужою і відчайдушною Параскою, що може волові роги скрутити* (С. Добровольський).

ВОЛАМИ:

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **волами**, зі сл. *їхати* і т. ін. 'дуже повільно'. *Їхав батько далі як волами, та все оглядався на село, щоб закарбувалось воно надовго в його старечій пам'яті* (З журналу).

КОРОВА:

дійна корова 'джерело прибутку'. *Часто батьки дітям стають дійною коровою* (З інтернету);

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **корова на нові ворота** 'здивовано, спантеличено'. *Бичковський витріщив на неї очі як корова на нові ворота і, очевидячки, вагався: чи знайома, чи не знайома?* (І. Нечуй-Левицький);

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **корова язиком злизала** 'безслідно зникнути'. *Покарали в тресті Сагуру карбованцем. Місячну зарплату як корова язиком злизала* (І. Цюпа); *Коли вицухла радісна буря зустрічі з давнім другом, Ярошенко обернувся, щоб далі наступати на*

ворога, але отця Софронія мов корова язиком злизала (В. Речмедін); Я погорів; Уся худібонька пропала, **Неначе язиком корова ізлизала...** (Л. Глібов).

КОРОВІ:

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **корові сідло** зі сл. *личить, пристало* і т. ін. 1. 'зовсім не' (повне заперечення змісту слів *личить, пристало*). [Гервасій:] *Я переконався, що нам дворянство <...> личить як корові сідло* (І. Карпенко-Карий); 2. 'зовсім не підходить'. – Для літньої жінки ці маки, пробачте, **як корові сідло** (І. Муратов); – *Пристойний тон тобі однаково що корові сідло* (В. Козаченко).

ТЕЛЯ:

Боже теля 'дуже спокійна, але інертна людина'. – *Куди ж ти тікаєш? Ну? Постривай. Ех, ти, Боже теля! Павко, скажи, і чого ти таке Боже теля?* (Л. Письменна); – *Але актив у нас який? Жменя. А решта – Божі телята* (І. Микитенко);

у Бога теля з'їсти 'провинитися'. *Позвали [покликали] лисицю, ведмідь і каже: – Лисичко, треба тобі йти до Лева побалакати з ним <...>. – А що ж, я хіба у Бога теля з'їла, чи що? Хай хто-небудь інший піде* (Укр. дит. фолькл.);

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **теля в наритнику**, зі сл. *пишатися* і т. ін. 'особливо'. *Сиджу я під образами, пишаюсь мов теля в наритнику, та очима на Тетяну спідлоба тедзика пускаю* (М. Стельмах);

як (мов, ніби, наче і т. ін.) **теля на нові ворота**, зі сл. *дивитися* і т. ін. 'з повним нерозумінням'. – *Більшість, закінчивши гімназію, <...> за рік-два забудуть читати по-грецьки, а на таблицю логарифмів дивитимуться як теля на нові ворота* (П. Колесник); – *Думаєш, тільки ти не впізнав? – привітався він [Крук] тепло й сердечно. – Позавчора навіть рідна сестра дивилась на мене мов теля на нові ворота* (П. Козланюк).

ТЕЛЯТКО:

покірненьке (покірливе) телятко 'слухняна людина'. *Краще, мабуть, буде повестись перед комісією на вже випробуваний манір – покірненьким телятком, ангелочком: комісії люблять, щоб перед ними стелився, щоб аж погладити себе дав* (О. Гончар).

ТЕЛЯТ:

де Макар телят пасе 'дуже далеко'. *Скільки-то люду <...> пішло на казенні хліба, а дехто попхався аж туди де Макар телят пасе* (Панас Мирний); *де Макар телят не пас*. *Опинились в грізний час, Де Макар телят не пас* (В. Іванович);

куди Макар телят не ганяв (знав) 'дуже далеко'. – *Все платформи та програми шукають <...>, за яку, трясця їхній тітці, туди йдуть куди Макар телят не знав* (М. Стельмах); *Стражник продовжував уперто дивитися на Лук'яна, а губи мало не казали: Малописьменні! Мене не проведеш. Уже не одного такого спровадив куди Макар телят не гонить!* (П. Панч); [Синявін:] *Зрадить він вас, зажене туди куди Макар телят не ганяв, клянусь, зажене* (І. Ле).

Прадід Юрій Федорович, доктор філологічних наук, професор (Україна).

Pradid Yuri, Doctor of Philology, Professor (Ukraine).

Стаття надійшла: 02.11.2023

Статтю прийнято до друку: 09.11.2023